

situne dei

Årsskrift för
Sigtunaforskning
och historisk arkeologi

2011

Redaktion:
Rune Edberg och Anders Wikström

Utgiven av
Sigtuna Museum

Forntida anläggningsspår och sentida störningar

Undersökningar vid Vallsgärde 2008–2010

Mats G. Larsson

Under åren 2008–2010 har jag i samarbete med Lars Winroth, Modern Arkeologi, och med stöd av Berit Wallenbergs stiftelse genomfört olika oförstörande undersökningar i anslutning till det välkända båtgravfältet vid Vallsgärde strax norr om Gamla Uppsala. Dessa har innefattat dels översiktliga studier av äldre kartmaterial och flygfotografier, dels mer detaljerade undersökningar med magnetometer och markradar kompletterade med vissa sondningar med geologiska hjälpmedel. Därvid har spår efter vad som förefaller vara forntida anläggningar noterats i delar av området som tidigare inte blivit undersökta, samtidigt som det kunnat konstateras att landskapet närmast intill gravfältet blivit starkt påverkat av omfattande sentida markingrepp som kan begränsa möjligheterna att finna spår efter forntida verksamhet.

Forntida vi?

Bakgrunden till undersökningarna har varit min hypotes att det mycket speciella gravfältet vid Vallsgärde vuxit fram kring en forntida helgedom, ett vi, och att detta kan ha samband med Adam av Bremens beskrivning av Uppsalatemplet. Den viktigas-

te grunden för denna tanke är att det på äldre kartor finns en utjord kallad Vijorden (*Wij-iordhen*) som legat i ägoblandning med Vallsgärdes nordliga grannby, Fullerö. Detta sett mot bakgrund av det nuvarande Vallsgärdes mycket begränsade markinnehav och sannolikt relativt unga namn antyder att det gamla namnet på den ägoenhet som hört samman med båtgravfältet kan ha varit Vi. Platsen ligger vidare på såväl gångs- som synavstånd från Gamla Uppsala och överensstämmer till skillnad från denna plats påfallande väl med Adam av Bremens beskrivning av de geografiska förhållandena vid svearnas gudahus (Larsson 2007: 39–46).

Utöver detta finns det i den danske historieskrivaren Saxo Grammaticus *Gesta danorum* från omkring 1200 en uppgift som stöder hypotesen att kultplatsen inte låg i själva byn Gamla Uppsala utan ett stycke därifrån. Han säger nämligen (bok III) att Frö såsom gudarnas ståthållare bosatte sig ”inte långt från Uppsala” (där namnet vid denna tid måste syfta på Gamla Uppsala) och att guden där införde seden att offra människor. Även om denna uppgift till skillnad från Adams inte är samtida med of-

Fig. 1. Flygfoto över Vallsgärde sett från norr i april 2007. Foto förf.

ferceremonierna så kan den ha en verklig bakgrund. Saxo var sannolikt född omkring mitten av 1100-talet, det vill säga mindre än en mansålder efter det att helgedomen förstörts, och det är knappast orimligt att tänka sig att det under hans tid fanns en levande tradition om var denna legat.

Det kan därför finnas anledning att nämna även Saxos övriga uppgifter om Uppsala-templet, särskilt som de, bortsett från uppgiften om människoeffren, inte kan ha hämtats ur Adams beskrivning. Saxo säger överhuvudtaget ingenting om helgedomen eller dess utseende utan talar bara om offren och ceremonierna kring dessa, och då endast i samband med berättelserna om Frö och om den mytiske hjälten Starkodder. Den senare vistades nämligen enligt Saxo sju år i Sverige för att vila ut hos Frös ättlingar, men efter att ha varit i Uppsala vid den tid som offren pågick begav sig hjälten till Danmark sedan han fått avsmak för de kvinnoaktiga

danterna, bifallet inför gycklarna på scenen och det omanliga klingandet av bjällror (Saxo, bok VI).

Det är givetvis möjligt att dessa uppgifter om offerceremonielet på samma sätt som berättelsen om Starkodders hjältedåd är fantasier för att föra handlingen vidare, men det kan inte uteslutas att de bygger på en verklig tradition. Att de stora bloten beledsagats av olika skådespel framförda på någon form av scen är inte heller osannolikt, och man kan om man så vill dra paralleller med Adam av Bremens (bok 4, skl. 139) uppgifter om att helgedomen var omgiven av höjder så att det påminde om en teater.

Avsikten med våra undersökningar vid Vallsgärde har varit att söka spår efter anläggningar som kan ha samband med dessa äldre beskrivningar. En uppslagsända för oss har därvid bland annat varit resultaten från utgrävningarna vid Uppåkra i Skåne, vilka visat att man där under en stor del av

järnåldern brukat ett högre kulthus med mycket grova stolphål som på ett påfallande sätt motsvarar Adams beskrivning av hednatemplet i Uppsala (Larsson & Lennertorp 2004:35–36). Utöver detta har vi även försökt lokalisera en eventuell källa eller brunn som skulle kunna motsvara Adams uppgifter om en sådan i närheten av helgedomen.

Vattensamlingen i "grytan"

Som framgår av flygfotot på *fig. 1* har gravfältet i Vallsgärde närmast formen av en hästsko som är riktad mot och delvis omsluter det som nu är trädgården till fastighetens nuvarande huvudbyggnad. Det hela påminner därmed om Adams beskrivning av att helgedomen var omgiven av något som liknade en amfiteater. Här fanns också enligt den geometriska jordebokskartan från 1640–41 ett impediment mitt ute i den i övrigt uppodlade marken som vi hoppades skulle kunna vara resterna efter någon form av anläggning (LMV A5:98–99; *fig. 2*). Detta gjorde att vi valde att påbörja magne-

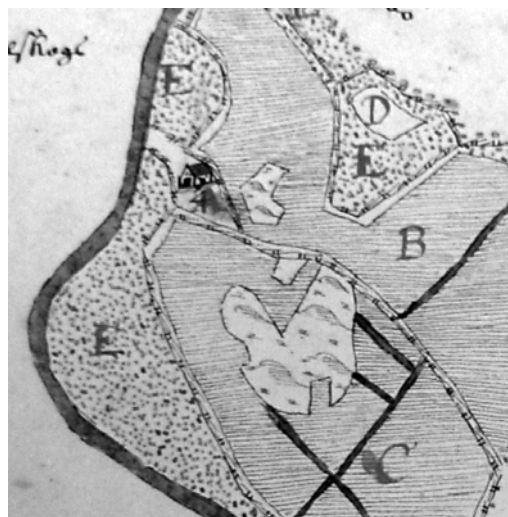
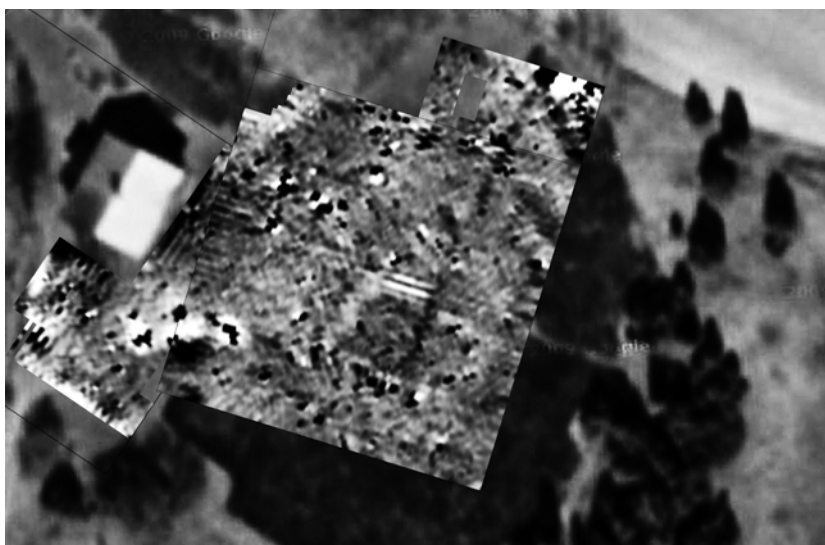

Fig. 2. Del av geometrisk karta över Vallsgärde från 1640–41 (LMV A5:98–99)

tometerundersökningarna på denna yta, som vi kom att kalla för "grytan".

Resultatet av dessa undersökningar är sammanställda på *fig. 3*. Som framgår är de magnetiska variationerna stora och för det mesta svåra att se några mönster i, till vissa delar beroende på sentida eldningsplatser, stenfundament till äldre elstolpar och andra stenfyllda gropar. Ett mönster som dock är

Fig. 3. Magnetometerkarta över Vallsgärdes trädgård. Bearbetning av Lars Winroth, Modern Arkeologi.

skönjbart är den mer eller mindre rektangulära figur med måtten omkring 10 x 15 m som ligger ungefär i mitten av planen samt den linje som från denna sträcker sig i nordostlig riktning fram till kanten av trädgården. Vår preliminära tolkning var att anomalin är spåren efter en tidigare vattensamling vars vatten letts bort i ett dike som sträckt sig ut mot den omgivande åkern. Denna slutsats kunde också bekräftas efter kontroll av de äldre flygfoton över Vallsgärde som finns i Museum Gustavianums arkiv. På fotot från 1944 (*fig. 4*) syns tydliga spår efter ett dike som lett från det område där färgningen ligger och ut till åkern, där det fortsatt vidare nedför sluttningen i nordostlig riktning.

Även själva den rektangulära figuren på magnetometerkartan har en motsvarighet på flygfotot i form av ett ljusare parti i denna del av trädgården. Den ligger också inom det ovannämnda impediment som är markerat på 1600-talskartan. Beskrivningen till denna karta ger ingen förklaring till detta, men en närmare studie av en delvis mycket otydlig karta över Vallsgärde från 1797 (05-GAM-78) kunde ge ytterligare ledning. Impedimentet ifråga (nr 12 på kartan) har här i stort sett samma form som 150 år tidigare, men det finns också en beskrivning till det: ”En beteslinda i västra gärdet nog sidländ till åker”, där de sista fyra orden på dagens svenska kan översättas med ”alltför sank som åker”.

Trots utdikningar som av kartfigurerna att döma inletts senast på 1600-talet så har detta impediment således varit sankt åtminstone fram till omkring år 1800, vilket tyder på att vatten hela tiden tillförts via någon form av källåder. Förklaringen till att detta inte längre är fallet torde åtminstone delvis vara att den ursprungliga grundvat-

tennivån i Uppsalaåsen sänkts kraftigt på grund av stora uttag för Uppsalas behov; vid Gamla Uppsala med så mycket som ca 3,5 m (Winqvist 1953:29). Vidare kan det enligt bedömning av hydrologen Christian Bronge, Uppsala universitet, ha varit så att den del av Uppsalaåsen och Vattholmaåsen som går i dagen vid Vallsgärde utgjort en så kallad lokal akvifär, vilken fått sin grundvattennivå sänkt i samband med de omfattande sentida markingrepp som skett vid åkanten något hundratal meter nordväst om gravfältet (se nedan).

För att få ytterligare information om det tidigare sankområdet gjordes ett antal markborrningar med hjälp av geologen Nils-Axel Mörner. Det visade sig dock att det under ett som högst ca 50 cm tjockt lager av silt fanns ett hårt lager som inte gick att komma igenom med borren. Om här funnits en djupare damm eller brunn så måste den således vara igenfylld, och det enda sättet att få närmare kunskap om förhållandena torde vara att göra en arkeologisk utgrävning på platsen.

Terrassen i norr

Den tidigare delvis sankta marken i området strax nedanför gravfältet talar emot att här skulle ha funnits någon forntida byggnad, och magnetometerundersökningarna ger heller inte någon antydning om en sådan. De fortsatta undersökningarna inriktades därför på det höjddparti som ligger strax nordväst om trädgården. Detta ligger som synes mitt för den hästsko eller halvcirkel som bildas av gravbackarna i söder, vilket mot bakgrund av Adams beskrivning av helgedomens omgivningar gör det speciellt intressant i sammanhanget (*fig. 1 o. 4*; jfr Larsson 2007:45–46).

Fig. 4. Flygfoto
över Vallsgärde
år 1944.
Museum
Gustavianum.

Krönet på höjden är så gott som plant och har närmast oval form, och omkring det syns på flera ställen tydliga stensatta kanter som tyder på att det rör sig om en anlagd terrass. Uppe på denna finns i den södra delen en övervuxen grundmur, vilken vanligen ansetts vara resterna efter någon recent byggnad tillhörig gården Vallsgärde. Från krönet sträcker sig en rampliknande sluttande höjdrygg ned mot åkermarken i nordost (*fig. 1 o. 4*). På denna sluttning gjordes 1994–1996 utgrävningar som kunde påvisa ett mönster med stolphål som tolkades som en hallbyggnad, vilken med ledning av ett tidigare utgrävt grophus i samma område daterades till vendeltid. I samband med denna grävning gjordes också en undersökning av en mindre yta i utkanten av själva krönpartiet som visade sig innehålla ett stolphål med diametern 1,4 m (Norr & Sundkvist 1997:12).

Våra undersökningar i detta område innefattade en magnetometerkartering av i

stort sett hela krönet, en uppmätning av grundmuren samt vissa mindre sondningar i denna och på den omgivande terrassytan. Resultatet av magnetometerkarteringen framgår av *figur 5*. Anläggningen i den södra delen av området framträder tydligt, och då inte bara den omgivande stenmuren utan hela ytan såväl innanför denna som ett stycke utanför. På den nordligare delen av terrassen finns däremot endast ett fåtal anomalier, vilka inte förefaller bilda något mönster. Sondningarna visade att jordlagret på denna del av terrassen är mycket tunt, ca 10 cm, och relativt jämnt fördelat över hela ytan. Därunder vidtar ett mycket hårt lager av grus och sten som inte gick att komma ned i med geologkäppen.

Uppmätningen av husgrunden framgår av *figur 6*. Som synes rör det sig om en relativt stor anläggning, med de ungefärliga måtten 10x13 m. Den har dock inte samma höjd över markytan inom hela ytan, utan den östra delen ligger omkring 30 cm lägre

Fig. 5. Magnetometerkarta över höjdrönet norr om Vallsgärdes trädgård. Bearbetning Lars Winroth, Modern Arkeologi.

än den västra. Utmed södra kanten av den västra delen finns en ca 80 cm lång flat sten som förefaller ha varit ett trappsteg. En inspektion under mossan på den inre stenraden i öster visade att det i kanten på en av stenarna fanns ett jämntjockt borrhål, vilket ledde till slutsatsen att anläggningen inte kan vara äldre än senare delen av 1800-ta-

let. Detta överensstämmer också med att den inte finns utsatt på några lantmäteri- eller andra kartor från 1600-talet fram till och med 1868. Ett mindre antal sondningar med geologiborr i den västra delen visade vidare att det ovanpå anläggningen fanns ett ca 30 cm tjockt jordlager som innehöll bitar av kalkbruk, tegel och slagg. Under detta lager visade det sig ligga ett golv av tegel.

En tänkbar tolkning av dessa iakttagelser är att det rör sig om en smedja som på vanligt sätt placerats ett stycke från gården, vilken legat strax nordväst om höjdplatån. Läget verkar dock inte vara riktigt lämpligt ur brandsäkerhetssynpunkt, och varken den anmärkningsvärt stora golvytan, tegelgolvet eller slaggresterna ger någon bra överensstämmelse med en gårdssmedja. En kanske troligare förklaring är att det i stället rör sig om en tegelugn, en tolkning som får visst stöd av de spår efter betydande markingrepp vid åkanten i den nordvästra delen av egendomen som redovisas nedan.

Vilka ingrepp den sentida verksamheten uppe på krönet inneburit för marken

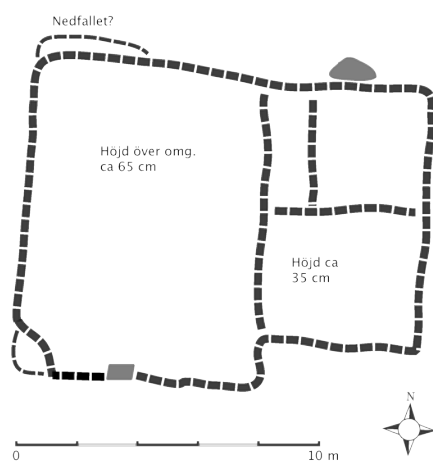
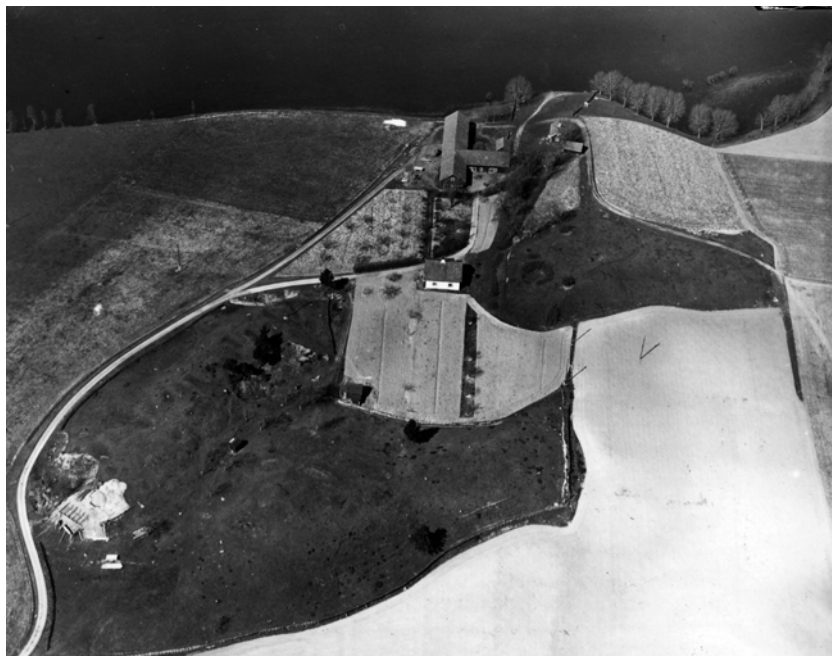

Fig. 6. Schematisk skiss av husgrunden på höjdrönet norr om Vallsgärdes trädgård.

Fig. 7. Flygfoto
över Vallsgärde
år 1937. Museum
Gustavianum.

omkring själva anläggningen går inte att avgöra utan närmare undersökningar. Det är dock möjligt att själva terrassanläggningen är betydligt äldre än husgrunden och att man valt att placera den yngre anläggningen här uppe just för att markförhållandena var fördelaktiga. Det mycket grova stolphålet i kanten av krönet antyder under alla omständigheter att här legat en forntida anläggning med betydande dimensioner. En avtorvning på den norra delen av ytan skulle sannolikt ge betydligt större klarhet i denna fråga.

Bortgrävt åsparti vid ån

Enligt de äldre lantmäterikartorna har Vallsgärdes ägor längs Fyrisån till största delen utnyttjats som ängs- eller betesmarker (litt. E på fig. 2). Någon ändring av detta markutnyttjande förefaller inte ha skett fram till 1868, då rekognosceringen för jordartskartan gjordes. På platsen för den av strandängarna som legat strax norr om går-

den finns i dag dock endast en liten ö i ån, på vars insida det ligger ett sankområde flankerat av en brant strandbrink som helt följer den inre kanten av den gamla ängsmarken. Strandbrinken är bevuxen med träd och sly, och utmed dess nedre kant växer en rad grova askar.

Det är uppenbart att hela den ca 60 m långa stranden här uppe grävts bort till ett avstånd från den dåvarande ån på omkring 30 m. Detta måste av kartorna att döma ha skett efter omkring 1870, och av det äldsta flygfotoet över Vallsgärde, taget 1937 (fig. 7), kan man vidare se att arbetena var helt avslutade på 1930-talet. Av flygfotoet framgår även att askarna längs nederkanten då var ungefär likstora och därför troligen planterade samtidigt, med största sannolikhet för att förhindra erosion. De var vidare relativt små och kanske ett par tiotal år gamla, vilket visar att marktäkten här bör ha avslutats under decennierna närmast efter år 1900.

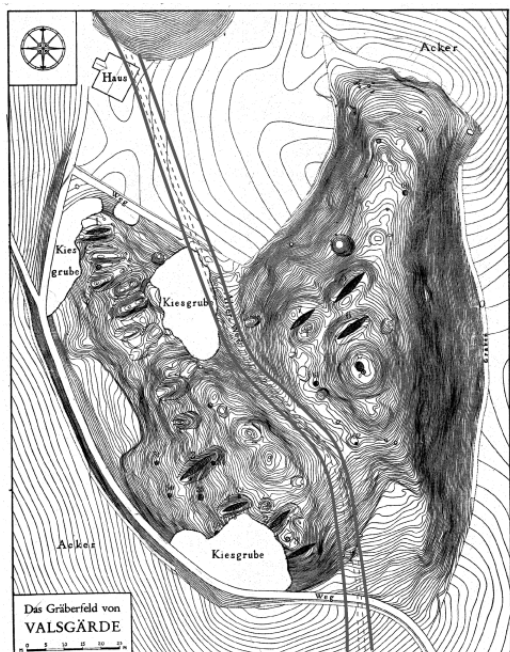

Fig. 8. Gravfältskarta över Valsgärde (Arwidsson 1942) kompletterad med vägsträckningen enligt 1797 års karta.

Fig. 9. Inskärningen i västra kanten av gravbacken sedd från fälten i väster. Foto förf.

Enligt såväl den äldsta geologiska kartan (Aa 31) som M. Stolpes mer detaljerade konceptkarta till denna (1868, SGU) har marken i det bortgrävda området bestått av rullstensgrus som hört direkt samman med de delar av åsen som är synliga vid Valsgärdes gravfält och norr om detta. Sondprov i den resterande strandbrinken visar däremot att denna består av lera. Åsgruset har

Fig. 10. Magnetometerkarta över inskärningen i västra kanten av gravbacken. Bearbetning Lars Winroth, Modern Arkeologi.

följaktligen grävts bort ända in till den glaciala där åkermarken tar vid. Det bör således ha varit fråga om en omfattande grustäkt längs ån, betydligt större än de grustag vars rester nu finns i anslutning till själva gravfältet, och det är sannolikt att denna radikala genomskärning av åsen även påverkat grundvattenförhållandena i närområdet.

När gruset längs strandkanten tagit slut har man således haft möjlighet att i stället ta lera i strandbrinken utan att behöva göra några ingrepp i själva åkermarken, och det kan ha varit för att utnyttja denna resurs som man uppfört det som ovan tolkats som en tegelugn i närområdet. Som framgår av flygfotot (fig. 7) har det tidigare även gått en väg från området vid ån och vidare förbi terrassen med byggnadsresterna, vilket stärker

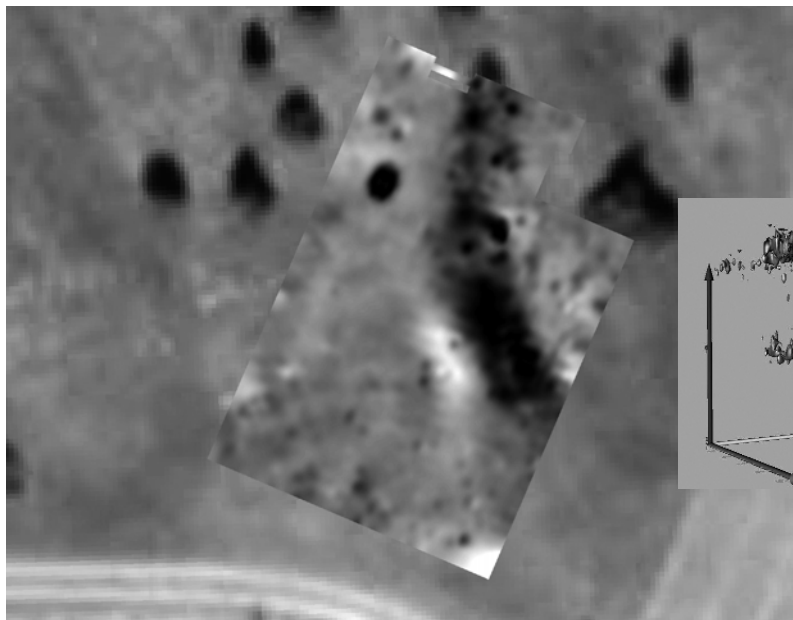

Fig. 11. Magnetometerkarta över inskärningen i södra delen av gravbacken. Bearbetning Lars Winroth, Modern Arkeologi.

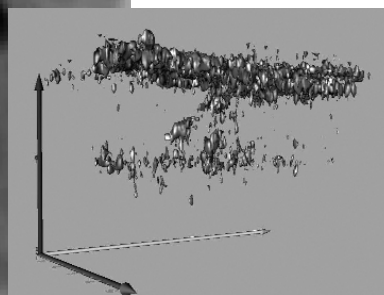

Fig. 12. Tredimensionell projektion av georadarbilden vid den större anomalin enligt fig. 11. Bearbetning Lars Winroth, Modern Arkeologi.

hypotesen om ett samband mellan de bågge aktiviteterna.

Hur mycket fornminnen som förstörts i samband med dessa arbeten går inte att säkert avgöra i dag. Men eftersom två långhus under 1990-talets utgrävningar identifierats alldeles intill den nutida strandbrinken (Norr 2008:201) så måste man tyvärr dra slutsatsen att här funnits spår efter forntida verksamhet som för alltid gått förlorade.

Anläggningsspår nedanför båtgravarna

I samband med utgrävningarna av gravarna i Vallsgärde gjorde man även ett stort antal sökschakt på den backe där gravfältet är beläget (Ljungkvist 2008:22). Två ytor som inte genomsöktes på detta sätt var dock de delar av kullen som åtminstone på 1640-talet var odlade och inräknade i egendomens åkermark. Dessa syns på den geometriska

kartan (fig. 2) som inskärningar i grusbacken, en mindre på dess västra sida och en större i dess södra ände. Bägge är ännu tydligt synliga och framgår även av flygfotona och på gravfältskartan från 1942 (fig. 8).

Den södra odlingsytan kan ha fått sin form genom återkommande röjning och plöjning av marken, men den västra ger med sina branta kanter snarare intryck av att vara uppsåtligt ingrävd i grusbacken och påminner närmast om en scen eller arena riktad mot fälten i väster (fig. 9). I dess sydöstra del finns vidare en tydlig delvis övertorvad stenfylld grop.

För att få indikationer på eventuella anläggningar i dessa inskärningar i gravfältbacken gjordes magnetometerundersökningar av bägge ytorna, kompletterat med en markradarundersökning på delar av den södra ytan. På den västra ytan måste dock stora delar uteslutas på grund av täta och

Fig. 13. Del av karta över Vallsgärde från 1797 (05-GAM-78).

utbredda enbuskage. Resultatet för de mätbara delarna av denna yta framgår av *figur 10*. Den stenfyllda gropen i den sydöstra delen framträder tydligt och förefaller ha en diameter på 2–3 m. Ett liknande kraftigt utslag finns ett tiotal meter nordväst om denna, där även en mer kontinuerlig rad med höga magnetometervärden följer den yttre kanten på inskärningen, i skarp kontrast mot den betydligt ”lugnare” ytan innanför.

Någon motsvarighet till vare sig dessa mönster eller till den stenfyllda gropen har inte kunnat identifieras på sentida kartor eller flygfoton, vilket givetvis inte hindrar att de kan vara recenta. Med tanke på att inskärningen ifråga ligger mitt nedanför gravfältets helt dominerande rad av båt- och kammargravar måste dock ett möjligt samband med dessa definitivt övervägas. En närmare arkeologisk undersökning av särskilt ytans norra del skulle därför vara i högst grad motiverad.

Större gravanläggning?

Magnetometerbilden för den södra inskärningen framgår av *figur 11*. Området ger generellt ett magnetiskt sett mycket jämnt intryck men innehåller två starka avvikelser från detta. Den ena är en omkring 1 x 1,8 m oval färgning i ytans nordvästra del som möjligen kan motsvara en större sten under markytan men som även skulle kunna vara spåren efter en gravanläggning. Den anomali som framträder i undersökningsområdets östra del och delvis fortsätter ned över grusbackens sydöstra brant är betydligt mer intressant. Den är närmast rektangulär med måtten 9 x 4 m, det vill säga som en större båt- eller kammargrav. Med sin nordväst-sydostliga riktning avviker den dock helt från de undersökta båtgravarna, som alla har en ungefär nordost-sydvästlig riktning, och överensstämmer i detta avseende mer med några av de äldre kammargravarna (nr 20, 21 och 24).

För att utröna huruvida den magnetiska avvikelserna bara är resultatet av en ytlig bearbetning av markytan, exempelvis en väg, gjordes även en markradarundersökning av samma område. Denna uppvisade ett liknande mönster som magnetometern på samma ställe. En analys av anomalin i höjddled visade vidare att denna kunde delas upp i två separata skikt, ett koncentrerat till omkring 0,3 m under markytan och ett till omkring 1,3 m under denna (*fig 12*). Det hela antyder att det rör sig om en nedgrävning till detta djup kombinerat med någon form av bearbetning av markytan, vilket styrker att det kan röra sig om en gravanläggning.

Vägen över gravfältet

Redan på de första gravfältskartorna är en ”Alter Weg” inritad i den svacka som går mellan Vallsgärdegravfältets östra och väst-

ra del. Denna väg har allmänt bedömts vara forntida och ha haft ett direkt samband med gravfältet (Herschend 2008:6, Ljungkvist 2008:15, Norr 2008:201).

En genomgång av det äldre kartmaterialet visar att en väg med just denna sträckning finns markerad på 1797 års karta (*fig. 8 och 13*). Men såväl på kartan från 1640–41 som på en karta från 1706 (LMV B22-29:1) förefaller vägarna till gården ha följt den norra respektive den västra kanten av sandbacken, och på ingen av dessa kartor är det markerat några diken eller andra avgränsningar mellan gärdesdelarna som antyder att någon väg då lett upp mot själva backen. Det mesta tyder därför på att vägen ifråga tillkommit någon gång på 1700-talet. Det kan givetvis inte uteslutas att man då börjat återanvända en väg som gått här redan under förhistorisk tid, men för att man skall kunna förutsätta detta måste det först visas arkeologiskt.

Sammanfattningsvis visar dessa översiktliga undersökningar att det finns flera områden utanför själva gravfältet som bör ha förutsättningar att ge ytterligare arkeologisk information om Vallsgärdes funktion under forntiden. För de frågor jag har angående ett eventuellt forntida vi på platsen gäller detta i första hand den eventuella brunnen/källan i den nuvarande trädgården samt terrassen på krönet av den norra höjden, men även inskränningen nedanför båtvärna i den västra delen av gravfältet.

Den eventuella gravanläggningen i den södra delen av gravfältet ligger utanför dessa frågor. Men med tanke på det intresse som i dagsläget finns för Vallsgärde och de olika projekt som nu pågår kring platsen

borde det rimligvis vara av stort värde att göra en förundersökning för att fastställa om det rör sig om en tidigare okänd gravanläggning eller inte.

Summary

The author has earlier proposed that the grave-field at Vallsgärde north of Gamla Uppsala was originally an important place of sacrifice, which possibly was related to the pagan sanctuary at Uppsala mentioned by Adam of Bremen. In search of possible traces of such activities, investigations have been carried out in the area using a magnetometer and geo-radar combined with studies of old maps and aerial photos.

The investigations have shown that there was a water-bound area in the centre of the small valley immediately north of the grave-field, which might be the location of a former spring. North of and close to that area there is a small flat-topped rise with partly stone-paved sides, which seems to be a man-made terrace. However, there are also traces of a former building on the summit, probably a later brick oven, which makes it difficult to determine whether this part of the terrace is ancient or modern. Another modern disturbance is a large gravel-pit by the river shore north of Vallsgärde farm, which has probably lowered the ground water level in the area and also destroyed ancient structures close to the shore.

The investigation has further shown traces of possible ancient structures, on the flat indentation immediately below the row of boat-graves, at the western side of the grave-field hill, and a couple of structures which might belong to hitherto unknown graves, one small and one larger, on the southern part of the hill.

Referenser

- Adam af Bremen, Beskrivelse af øerne i Norden*, utg., övers. och komm. av A. A. Lund 1978. Højbjerg.
- Arwidsson, G. 1942. *Valsgärde 6*. (Die Gräberfunde von Valsgärde I.) Uppsala.
- GAM=kartor från Gamla Uppsala socken i Länsstyrelsens lantmäterienhets arkiv.
- Herschend, F. 2008. Introduction. *Valsgärde Studies: the Place and its People, Past and Present*. Uppsala.
- Larsson, M. G. 2007. Valsgärdebebyggelsens äldsta namn och funktion. *Namn och bygd* 95.
- Larsson, L. & Lenntorp, K.-M. 2004. The enigmatic house. *Continuity for centuries. A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden*. (Acta archaeologica Lundensia. Series in 8°. 48. Uppåkrastudier 10.) Lund.
- Ljungkvist, J. 2008. Valsgärde – Development and Change on a Burial Ground over 1300 Years. *Valsgärde Studies: the Place and its People, Past and Present*. Uppsala.
- LMV=kartor i Lantmäteriverkets arkiv.
- Norr, S. 2008. Postscript. *Valsgärde Studies: the Place and its People, Past and Present*. Uppsala.
- Norr, S. & Sundkvist, A. 1997. Boplatsundersökningarna i Valsgärde 1994–1996. *Svealand i vendel- och vikingatid. Rapport från utgrävningarna i Valsgärde*. Uppsala.
- Saxonis Grammatici Gesta Danorum*, utg. av A. Holder 1886. Strassburg.
- SGU=Sveriges Geologiska Undersöknings arkiv, Uppsala
- Winqvist, G. 1953. *Ground Water in Swedish Eskers*. (Kungl. Tekniska Högskolans Handlingar 61.) Stockholm.